

LEAVE NO TRACE – EFEMERNA ARHITEKTURA U FUNKCIJI DOGAĐAJA**LEAVE NO TRACE – EPHEMERAL ARCHITECTURE IN CREATION OF EVENT**

Sara Krnjajić, Miljana Zeković, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad*

Oblast – ARHITEKTUTRA

Kratak sadržaj – Fokus rada je na ukazivanju na potencijal događaja da preoblikuje odnose funkcija prostora u kojem se odvija. Manir uvođenja događaja u prostor, kao i odgovor prostora na događaj, su predmeti istraživanja ovog rada, sa osvrtom na strukturnu promenu prostora za vreme trajanja događaja, kao i na sve buduće potencijalne prostorne odgovore koji se anticipiraju kao posledice ovog procesa. Svaka fizička transformacija prostora podrazumeva promenu njegovog osnovnog ili zatečenog karaktera i samim tim ostavlja vidljivi ili nevidljivi trag u tom prostoru.

Ključne reči: *Prostor, Događaj, Prolaznost, Trajnost, Održivost, Transformabilnost.*

Abstract – *The focus of this work is on how events can change the relationships and functions within the spaces where they occur. It examines how events are introduced into a space and how that space responds, particularly looking at structural changes during the event and the potential future impacts. Any physical change in a space alters its fundamental character, leaving either visible or invisible traces behind.*

Keywords: *Space, Event, Temporality, Permanence, Sustainability, Transformability.*

1. UVOD

Trajektorija na kojoj se susreću događaj, kao vremenska odrednica sa početkom i krajem, i efemerna arhitektura koja je svojom prostornom intervencijom responsivna na događaj, nikada nije linearna. Ova dva fenomena u sinergiji stvaraju opipljive prostorne granice i oblikuju ideje. Vreme je nezaobilazan faktor u tipologiji efemerne arhitekture; paviljonska struktura je simbol temporalnosti ili unapred definisane trajnosti, odnosno prostornog i vremenskog diskontinuiteta. Prednost temporalnosti paviljonske tipologije je u tome što otvara put brzom delovanju i testiranju ideja, što doprinosi kauzalnosti između događaja i prostora, gde prostor postaje prelomna tačka u tom odnosu i mesto razmene međusobnih uticaja. Konkretizacijom prostornih okvira jednog događaja, događaj postaje akter diskursa *genius loci*, čime prostor dobija svoj narativ i tekstualnost, a događaj fizičke karakteristike i odrednice.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bila dr Miljana Zeković, red. prof.

Efemerne strukture su projektovane za specifične prilike, poput festivala, izložbi, manifestacija, ili performansa, gde je upravo njihova temporalna priroda deo dizajna, programa i funkcije.

2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA – IDIOSINKRATIČNE OSOBINE PROSTORA

Arhitektura i dizajn se obično ne povezuju sa efemernošću. Naprotiv, ljudi su oduvek težili kreiranju objekata i proizvoda koji su dizajnirani tako da traju i služe na neodređeno vreme, koliko to uticajne sile dozvoljavaju. Zbog toga arhitekta i dizajneri biraju čvrste konstrukcije i građevinske materijale koji mogu da izdrže teret svakodnevne upotrebe. Imajući u vidu trajnost kao arhitektonski ideal, ljudi imaju predrasude prema temporalnosti prostora i arhitekture, smatrajući ih „drskim, prolaznim, nekvalitetnim strukturama, neprilagođenim svojoj svrsi, niti prikladnim svom mestu“.[1]

2.1. Promišljanje i percepcija prostora

Iako prisutna, svest o korelaciji prostora i događaja i njihovoj adaptibilnosti, koja postoji kod projektanta tokom faza promišljanja i projektovanja prostora, često se gubi nakon što je prostor fizički izgrađen. Uprkos tome što su zahtevi i odnosi na osnovu kojih se formira program podložni promenama, jednom definisan program se u procesu projektovanja često posmatra kao konačna determinanta. Ovakva pretpostavka dovodi do formiranja struktura koje nisu reaktivne na promene, i samim tim blisko određuju i uslovljavaju prirodu događaja koji će se u njima odvijati. To dalje implicira da se gubi nelinearna priroda procesa projektovanja ovakvih struktura i one samim tim dobijaju jasno određen, linearan tok, doprinoseći tome da se prostoru priznaje veći uticaj na događaj koji u njemu treba da se desi, nego što bi događaj imao na sam prostor. Samim tim, ignoriše se adaptibilna i responsivna priroda efemerne arhitekture koja bi, prirodno, došla do izražaja reakcijom na promenu, odnosno na sadržaj za koji prostor nije prvobitno projektovan. Ovakvo promišljanje relacije prostor – događaj poteže pitanje razmere samog događaja, kao i zatečenih prostornih odrednica.

2.2. Efemerna arhitektura u funkciji događaja – proliferacija prostora

U cilju otkrivanja faktora za proliferaciju eksperimentalnih efemerne prostora potrebno je sagledati neke od najistaknutijih primera koji su poslednjih decenija dobili potpuno novi značaj u oblasti dizajna. Kao odgovor na

potrebe savremenog društva, pojavu novih tehnologija i materijala, praksa zajedničkog stvaranja i socijalnih obrazaca, obim i razmera ovih prostora su se poslednjih godina znatno proširili i doprineli potencijalu efemernog prostora za transformaciju unapred ustaljenih interpretacija tradicionalne arhitekture i dizajna. Jedan od primera je galerija *Serpentin* – inicijativa koja je uspostavljena 2000. godine, angažovanjem Zahe Hadid (*Zaha Hadid*) za izgradnju privremene strukture u svojstvu održavanja gala večere povodom 30. godišnjice londonske galerije *Serpentin*. Ova šema se pokazala veoma uspešnom i brojne organizacije su sledile primer *Serpentin galerije* izgradnjom svojih paviljona. Među njima je i *MPavilion* u Melburnu koji funkcioniše kao središte za razne događaje tokom letnjih meseci. Za razliku od *Serpentin galerije* i *MPavilion* manifestacije, letnji paviljon *Concéntrico* u Lagronu u Španiji poziva nove arhitektonske talente da prilože predloge dizajna paviljona za inter-urbani prostor. Cilj projekta je da obezbedi posetiocima preko potrebni otvoreni prostor za interakciju i kontemplaciju u urbanoj sredini koji nudi hlad, sedišta i osveženje, sa idejom da se na najbolji način iskoriste već postojeći prostor i ekološki materijali. Odgovarajući na mali budžet i zahtev za stvaranjem održivog skloništa, arhitekta eksperimentišu sa recikliranim ili biorazgradivim materijalima, kao i reverzibilnim strukturama koje se mogu ponovo koristiti nakon završetka programa. S druge strane, iako izgrađene od vrlo jednostavnih materijala, predložene strukture uvek ostavljaju složen utisak budući da su fokusirane na publiku, pozivajući posetioce da urone u okruženje, komuniciraju i interaguju sa paviljonom. Još jednu platformu koja uključuje stvaranje efemernih prostora čine sve vrste festivala, kulturnih i sportskih događaja, pijaca i drugih kolektivnih javnih događaja. Fenomen festivala je široko rasprostranjen širom sveta u velikoj meri varirajući po temi, razmeri i dometu – od lokalne zajednice festivala do mega događaja koji okupljaju međunarodnu publiku. Njihov značaj je u eksponencijalnom rastu u savremenom svetu budući da stvaraju osećaj zajedništva i utiču na socio-ekonomski rast regiona.

Dok na nekim festivalima efemerne strukture igraju isključivo funkcionalnu ulogu (npr. šator ili bina), drugi potpuno transformišu lokaciju i prostor tokom perioda održavanja događaja, sa ciljem da odgovore na temu i stvore željenu atmosferu. Efemerne strukture su ključni faktor u stvaranju jedinstvenog iskustva koje festival može da ponudi. Posebno mesto u ovoj kategoriji ima već pomenuti eksperimentalni *Burning Man* festival u pustinji Nevada u SAD, gde svakog leta nikne ceo privremeni grad. Štaviše, umetnici iz celog sveta grade gigantske umetničke skulpture i drvene hramove velikih razmera koji bivaju ritualno spaljeni na kraju događaja.

Na osnovu ovih primera moguće je uspostaviti sledeće argumente za proliferaciju efemernih prostora:

- *Efemerni prostori nude odličnu priliku za eksperimentisanje i kontemplativni dizajn.* [2]

Tehnološki napredak neizbežno utiče na stvaranje radikalnih arhitektonskih struktura, uključujući i efemerne prostore. Osim što primenjuju najsavremenije tehnologije u svojim konceptima, dizajneri i arhitekta koriste efemerne prostore kao kreativnu laboratoriju za testiranje onih

tehnologija koje su još uvek u procesu razvoja. Njihov relativno mali obim i kratkoročno postojanje omogućavaju istraživanje i eksperimentisanje sa *hi-tech* i do tada neistraženim materijalima i metodama konstrukcije čije bi implementiranje u trajne strukture bilo suviše rizično.

- *Efemerni prostori su fizička manifestacija društvenih trendova.*

Temporalnost ovih prostora sugerise da se oni lako mogu „zaboraviti“ ako je dizajn neuspešno realizovan. Da bi se izbegla indiferentnost, dizajneri primenjuju nove interaktivne pristupe koji naglašavaju dijalog između prostora i gledalaca. Efemerni prostori se često oslanjaju na smislene poruke koje se prenose na svaki element dizajna i interaktivni angažman sa okruženjem. Ovo u potpunosti odgovara zahtevima današnjeg digitalnog društva i dodatno povećava potrebu za efemernim prostorima koji stvaraju nezaboravna iskustva, izazivaju emocionalne reakcije i čine uspomene trajnim.

- *Efemerni prostori mogu biti u službi komercijalnih namena.*

Kompanije sve više usvajaju koncept da je kvalitet njihovog brendinga i prostora koji ga manifestuju veoma važan u cilju stvaranja korporativnog imidža i uspostavljanja čvrstih odnosa sa svojim klijentima. S obzirom na to, efemerni prostori su postali trend koji se pokazao veoma efikasnim pri implementiranju brenda u svakodnevnicu, prevazilazeći očekivanja klijenata. Oni prenose iskustvo brenda na originalan i uzbudljiv način koji može otključati nove komercijalne benefite za kompaniju. Vremenom, korporativni imidž na osnovu toga stvara konzistenciju reputacije sa klijentom, koja se sastoji od pet različitih nivoa: svesti, poznatosti, naklonosti, poverenja i zastupanja. [3] Svemu ovome dodatno doprinosi efemerna arhitektura kao neizostavan posrednik u formiranju ovakvog odnosa.

- *Efemerni prostori odgovaraju na izazove održivog dizajna.*

U današnje vreme društvo je sve više svesno važnosti zaštite životne sredine. Kratko postojanje efemernih prostora zahteva pažljivo planiranje čitavog životnog ciklusa strukture. Da bi projekti bili uspešni, arhitekta moraju da predvide kako da ispune zahteve za smanjenje upotrebe neodrživih materijala i kako potpuno rastaviti ili odložiti strukturu. Definisanjem ovih ciljeva na početku procesa projektovanja, veća je verovatnoća da će ishod biti efikasan, ekološki kompatibilan i ekološki odgovoran

2.3. Tipologija efemernih prostora u funkciji događaja

Kao što je prethodno navedeno, sve strukture koje je napravio čovek nisu trajno postojane, tako da se mogu posmatrati kao efemerne u određenoj meri. Međutim, na osnovu pretpostavke da je privremena upotreba unapred određena u početnom razvoju koncepta, dole definisana tipologija razmatra samo prostore koji odgovaraju ovom preduslovu. S tim u vezi možemo diferencirati efemerne prostore u odnosu na dva glavna faktora – njihovu temporalnost i prostornost. Linija temporalnosti je izvedena iz definicije da je „vreme sastavljeno iz kompleksnosti odnosa trajanja i sukcesije u doživljenom poretку događaja”. [4] Kako je vreme trajanja postojanja

strukture relativan pojam i ne može se precizno definisati, tipologija se zasniva na sukcesiji pojavljivanja efemerne strukture – kao jednokratne ili ciklične strukture. U pogledu prostornosti razmatra se lokacija objekta – da li zauzima jednu lokaciju ili se seli na različite lokacije. Odnos vremenskih i prostornih karakteristika efemerne prostora prikazan je kroz četiri glavna tipa prostora ilustrovanih na matrici:

Slika 1. Matrica efemerne prostora

Unutar prvog kvadranta matrice „jednokratni prostor na jednoj lokaciji“ nalaze se efemerni prostori koji se koriste jednokratno, za događaje kao što su izložbe, lične ili korporativne proslave. Ovakvi *pop-up* prostori su zamišljeni kao strukture za jednokratnu upotrebu koje će biti uklonjene kada budu ispunile svoju svrhu. To implicira da je konstrukcija lagana i sastavljena od jeftinijih materijala koji se mogu jednostavno ukloniti ili reciklirati. Istovremeno, upotreba materijala koji su inherentno povezani sa temporalnošću (npr. papir, karton, tkanine, itd.) može dovesti do percepcije celokupne strukture kao strukture lošijeg kvaliteta koja može da uništi celokupan utisak kod posmatrača. Da bi se izbegao ovaj negativan efekat i stvorila nezaboravna vizija događaja, pretpostavlja se da bi struktura trebalo da ima eksperimentalan i neočekivan dizajn, uključujući originalan prostorni raspored konstitutivnih elemenata, koji poziva posetioce da istraže prostorne karakteristike strukture ili vizuelne iluzije koje ih inspirišu.

Drugi tip efemerne prostora „ciklični koji se ponavljaju na jednoj lokaciji“ može se podeliti na dva podtipa. Prvi uključuje trajne strukture ili određenu lokaciju na kojoj se razlikuju dizajn i različite funkcije koje je potrebno ispuniti tokom vremena. Među primerima su sajmovi, privremene prodavnice, pozorišne scene i višenamenski paviljoni posebno dizajnirani za različite privremene događaje. Interesantni su i sve popularniji prazni ili napušteni objekti koji privlače pažnju kreativnih umetnika koji istražuju njihove potencijale i vraćaju ih u život potpuno ih transformišući za razne događaje, od zabava do umetničkih izložbi, modnih revija i muzičkih nastupa. Najveća prednost ovih nekonvencionalnih lokacija koja doprinosi celokupnom iskustvu posetilaca jesu jedinstveni konteksti i bogata istorija ispričana specifičnim arhitektonskim jezikom i izloženim konstruktivnim elementima. Drugi podtip obuhvata efemerne prostore koji se neprekidno ponavljaju na jednoj lokaciji. To mogu biti paviljoni izgrađeni za različite javne događaje i pijace, ili sezonske

strukture kao što su kiosci, letnje pergole, parkleti, itd. Pojava ovih projekata je uspostavljena do te mere da ljudi počinju da ih povezuju sa mestom na kom se nalaze, na taj način proširujući granice njihove temporalnosti u domenu memorije prostora koju korisnik nosi sa sobom i u sebi.

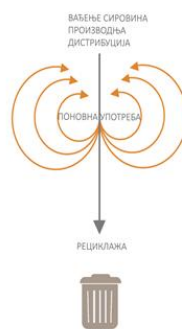
Treća i četvrta kategorija obuhvataju strukture koje su zamišljene za višestruku upotrebu na lokacijama.

3. GLOBALNI ZERO-WASTE KONCEPT

Filozofija koja stoji iza zero-waste dizajna ima svoje korene u konceptu cirkularne ekonomije. Koncept cirkularne ekonomije se može interpretirati poput petlje u kojoj se resursi stalno iznova koriste i recikliraju, minimizirajući potrebu za prvobitnim materijalima i smanjujući količinu otpada koji završava na deponijama. Ovaj pristup ne samo da koristi životnoj sredini, već ima i ekonomski smisao evidentan u smanjenim troškovima izgradnje i odlaganja.

Ljudsko delovanje u sferi ekonomskih aktivnosti prirodno zavisi od globalnog ekosistema, a mogućnosti za ekonomski rast mogu biti ograničene nedostatkom sirovina za snabdevanje fabričkih i trgovinskih zaliha. Dok za neke resurse još uvek postoje neiskorišćene zalihe, kao što su određeni metali i minerali, postoje i drugi, kao što su fosilna goriva, pa čak i voda, sa ozbiljnim problemima dostupnosti na mnogim lokacijama. Koncept cirkularne ekonomije nastoji da promeni ovu paradigmu. Inspirisan je prirodnim mehanizmima koji funkcionišu u kontinuiranim procesima proizvodnje, resorpcije i reciklaže, regulišući se prirodnim putem, gde je otpad osnovna sirovina za proizvodnju novih proizvoda. Za razliku od linearne ekonomije, gde se proizvod stvara, koristi, a zatim postaje otpad, u kružnoj ekonomiji se produkt vraća u proces proizvodnje [5].

ЦИРКУЛАРНА ЕКОНОМИЈА

Slika 2. Koncept cirkularne ekonomije

Ukratko, cirkularna ekonomija se odnosi na maksimalno iskorišćenje i pravilno odlaganje reciklažnog i organskog otpada, kao i na smanjenje (ili čak prestanak) odlaganja ovih materijala na deponije. Takođe, zahteva povećanje efikasnosti i razvoj novih poslovnih modela. Nastoji da smanji neefikasnost tokom životnog ciklusa proizvoda, od ekstrakcije sirovina do korišćenja, kroz efikasnije upravljanje resursima, maksimiziranje životnog veka proizvoda i minimiziranje ili zaustavljanje stvaranja otpada.

4. ANALIZA UGLEDNIH PRIMERA

Kao ugledni primeri posmatraju se festival *Burning Man* u kontekstu efemernosti bezgraničnog prostora, fokusiran na zajedništvo, stvaranje i destrukciju kao finalni deo procesa, po uzoru na jedan od ključnih postulata festivala „*leave no trace*.“ Budući da su postavljene u divljem, beskrajnom prostoru, strukture nisu uslovljene poštovanjem tradicionalnih urbanih ili arhitektonskih normi.

Slika 3. *Burning Man festival, Black Rock City*

Nasuprot tome, valorizuje se *Concéntrico* u španskom gradiću Logrono, festival arhitekture i dizajna, čija je ideja kreiranje paviljonskih struktura integrisanih unutar definisanog urbanskog okruženja, u dijalogu sa gradskom sredinom. Samim tim, predodređeno im je da artikulišu specifične kulturne, istorijske i estetske aspekte lokacije kroz svoje delovanje u polju kulture, umetnosti i edukacije. Paviljoni nisu skoncentrisani na jednoj lokaciji, nego su rasuti svuda po gradu, korespondirajući sa kontekstom. Sve strukture su uglavnom izgrađene od biorazgradivih panela, i podlažu reciklaži nakon što ispune svoju efemernu funkciju.

Slika 4. *La Vida Después paviljon, Concéntrico 2021.*

Dok festival *Burning Man* bezgraničan pustinjski prostor artikuliše stvaranjem eksperimentalnih struktura slobodne forme, koje su reaktivne na kontekstualne uslove oslanjajući se na apstraktnu simboliku, projekat *Concéntrico* prostorne granice tretira kao okvir za koncizne arhitektonske intervencije i kulturno i estetsko istraživanje integrisano sa okruženjem.

5. ZAKLJUČAK

Kao što je navedeno u radu, sve strukture koje je napravio čovek nisu trajno postojane, tako da se mogu posmatrati kao efemerne u određenoj meri. Empirijski pristup projektovanju u domenu održivosti, energetske efikasnosti, ekologije i ugljeničnog otiska podrazumeva apriorno

opažanje i sagledavanje podataka pre nego teorijske osnove. Ovim pristupom moguće je zaključiti da su sve strukture, nezavisno da li se nalaze u bezgraničnom prostoru ili unutar jasno definisane urbane sredine, podložne efemernosti odnosno prolaznosti i privremenosti. Kada uzmemo u obzir da je vreme postojanja strukture relativan pojam i ne može se precizno definisati, tipologija se zasniva na sukcesiji pojavljivanja efemerne strukture – kao jednokratne ili ciklične strukture. Efemerna arhitektura nosi potencijal da posreduje između željene trajnosti i neizbežne promene, održavajući kulturni, sociološki i ekološki uticaj uprkos svom kratkom postojanju.

6. LITERATURA

- [1] Kronenburg, R. (2013). *Architecture in motion: the history and development of portable building*. New York, NY: Routledge. p. 18
- [2] Petrova, M. (2017). *Design for ephemerality – idiosyncrasy and challenges*. New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences. p. 266
- [3] Tran, Nguyen, Melewar, and Bodoh (2015), "Exploring the corporate image formation process", *Qualitative Market Research*, p. 86-114.
- [4] Roedelein, J. (2000). *The concept of time in psychology: a resource book and annotated bibliography*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group. p. 21
- [5] <https://www.archdaily.com/928391/why-flexibility-and-material-reuse-are-key-aspects-of-sustainability> (pristupljeno u septembru 2024.)

Kratka biografija:

Sara Krnjajić rođena je u Sremskoj Mitrovici 1997. god. Diplomirala je na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka 2021. godine radom „Projekat multifunkcionalne hale u Novom Sadu sa postavkom izložbe „Homogeno Polje“.

Dr Miljana Zeković, redovni profesor, na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka učestvuje u realizaciji nastave na sva tri nivoa studija (OAS, MAS i DAS).